

IN MEMORIAM

KAZIMIERZ DOBROWOLSKI
(20 XII 1894 — 26 III 1987)

Kazimierz Dobrowolski urodził się 20 grudnia 1894 r. w Nowym Sączu w rodzinie urzędnika skarbowego. W Krakowie ukończył Gimnazjum św. Jacka i w 1912 r. złożył z odznaczeniem egzamin dojrzałości. W tym samym roku podjął w Uniwersytecie Jagiellońskim studia w zakresie historii, które rozszerzył o socjologię, etnografię i geografę, częściowo w Wiedniu, a częściowo w London School of Economics and Political Sciences. Doktoryzował się w Krakowie w 1919 r. na podstawie świetnej dysertacji *Dzieje kultu św. Floriana w Polsce w wiekach średnich i pierwszej połowie XVI w.*, która pod nieco skróconym tytułem ukazała się drukiem w 1923 r. Promował go Władysław Semkowicz. W 1932 r. habilitował się do historii kultury polskiej.

W pracy zawodowej debiutował Kazimierz Dobrowolski w 1919 r. jako asystent Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa; w 1920 r. podjął obowiązki bibliotekarza w Bibliotece Jagiellońskiej. Pełnił je do 1935 r. Z kolei w roku następnym uzyskał po Janie S. Bystroniu, który przeniósł się do Warszawy, Katedrę Socjologii i Etnologii wraz z nominacją na profesora nadzwyczajnego. W 1938 r. władze UJ wystąpiły o jego uzwyczajnienie. Sprawa została jednak sfinalizowana dopiero w 1946 r. W 1937 r. Polska Akademia Umiejętności wybrała go członkiem korespondentem, w rok później uzyskał — również z wyboru — członkostwo Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Wówczas przewodniczył Komisji Etnograficznej PAU. W dniu 6 XI 1939 r. podzielił los uwięzionych profesorów UJ i został wywieziony do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen (Oranienburgu). Po wojnie — obok profesury UJ — przyjął obowiązki dyrektora, a z kolei rektora Wyższej Szkoły Nauk Społecznych w Krakowie. W 1962 r. został członkiem korespondentem, a w 1969 r. — członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk. W 1965 r. przeszedł w stan spoczynku.

Kazimierz Dobrowolski był od czasów studenckich zaangażowany w ruchu lewicowym: w stowarzyszeniu młodzieży socjalistycznej „Promień” w Krakowie i w studenckim kole „Spójnia”. Uczestniczył w pracach Uniwersytetu Ludowego im. A. Mickiewicza (1912 - 1920), a z kolei Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych (1923 - 1928 i 1945 - 1948). Po drugiej wojnie światowej był członkiem Miejskiej Rady Narodowej w Krakowie i działał w Zarządzie Miejskiego Komitetu Obrońców Pokoju. Na szczególną uwagę zasługuje jego działalność w 1920 r. w Komitecie Plebiscytowym Spisko-Orawskim, w którym kierował sekcją propagandy.

W osobowości naukowej Kazimierza Dobrowolskiego godna uwagi jest duża skala zainteresowań, ale także ewolucja, jaką przeszedł od świetnych pod względem warsztatowym i problemowym badań ściśle historycznych, dotyczących średniowiecza i renesansu, do badań socjologicznych i etnologicznych sięgających rdzenia procesów społecznych i kulturowych Polski, w tym także sfery świadomości społeczeństwa współczesnego. Ale wbrew pozorom w tym wielowątkowym dorobku

i w tej niezwyklej ewolucji poznawczej daje się zauważyć daleko idąca spójność i konsekwencja. Trzeba bowiem z uwagą spojrzeć na Kazimierza Dobrowolskiego jako historyka, aby dostrzec ów szeroki wachlarz problemowy już w jego pracach ściśle historycznych, powstałych w przedziale czasowym 1920 - 1935 r. Rozległością historycznego spojrzenia dałby się łatwo przyporządkować szkole Annales gdyby nie to, że znacznie ją w czasie wyprzedził. Był w swoich czasach historykiem na tyle nowoczesnym, że w pewnym sensie niezrozumiałym, a na pewno niedocenianym.

To prawda, że w historycznym rzemiośle miał świetnych poprzedników i mistrzów: Stanisław Krzyżanowski, Franciszek Bujak, Wacław Sobieski, Jan Ptaśnik, Stanisław Windakiewicz. W London School of Economics and Political Sciences, będąc już na drodze ku socjologii, zetknął się w latach trzydziestych z Bronisławem Malinowskim. Od każdego z nich wiele się nauczył i niejedno przejął. Może największy wpływ wywarł na niego, jako historyka, Franciszek Bujak. Poszedł wszakże własną drogą kompleksowego, wielowarstwowego widzenia różnych sfer ludzkiego życia.

Niemal równolegle rozwijał Kazimierz Dobrowolski — jako historyk — badania w trzech kierunkach: 1) życia religijnego w Polsce średniowiecznej i renesansowej, 2) struktur społeczno-prawnych i osadnictwa zwłaszcza naszych Karpat, 3) kultury duchowej i mentalności naszych przodków oraz dziejów książki rękopiśmiennej, widzianej przez pryzmat związków kulturalnych Polski z Zachodem. Znalazło się przy tym miejsce na wiele publikacji fachowych z zakresu bibliotekoznawstwa i na wypowiedzi publicystyczne. Jako socjolog i kulturoznawca zajmował się Kazimierz Dobrowolski kulturą ludową Karpat, asymilacją robotników polskich w Londynie, życiem młodych robotników na Śląsku, a także zagadnieniami teoretycznymi kultury i socjologii. Sporadycznie powracał do problematyki historycznej, ale opierając się na badaniach dawniejszych. Wspomnieć tu trzeba studium o Modrzewskim (1954) oraz *Studia z pogranicza historii i socjologii* (1967), gdzie oprócz paru nieco przerobionych wznowień znalazła się bardzo ciekawa praca pt. *Teoria podłoża historycznego*. Bogatą podbudowę historyczną zyskiwały nadto jego prace par excellence socjologiczne czy etnograficzne.

Ograniczając się w tym miejscu do charakterystyki Kazimierza Dobrowolskiego — historyka, zatrzymam się na trzech wymienionych kierunkach jego badań.

W zakresie dziejów życia religijnego na czoło wysuwa się jego świetne wspomniane już studium *Dzieje kultu św. Floriana do połowy XVI wieku* (1923). Niezwykle wyczerpujące pod względem heurystycznym i ciekawe w efektach poznawczych odnoszących się do pojedynczego świętego mogło stanowić zarazem wzór dla badań nad innymi kultami. Szkoda tylko, że faktycznie wzorem się nie stało. Wymieńmy tu jeszcze *Żywot św. Jacka* (1924), widziany przez pryzmat hagiograficzny oraz *Kult św. Stanisława w St. Florian w wiekach średnich* (1923), ciekawy esej oparty na nie znanych u nas przekazach, a wreszcie pionierską w swoim czasie i wciąż jeszcze podstawową pracę *Pierwsze sekty religijne w Polsce* (1925). Na uwagę zasługują także badania Kazimierza Dobrowolskiego nad arianizmem polskim, które znalazły wyraz w publikacjach *Nieznana kronika ariańska 1565 - 1605* (1925) i *Trzej poeci u grobu Socyna* (1922).

Wielkiej i niezaprzeczalnej wartości jest wkład Kazimierza Dobrowolskiego w badania nad strukturami społecznymi, prawem zwyczajowym i osadnictwem zwłaszcza naszych Karpat. Zacząć wypada ten przegląd od studenckiej jeszcze pracy, powstałej na seminarium Franciszka Bujaka w 1914 r., *Dzieje wsi Niedźwiedzia w powiecie limanowskim do schyłku dawnej Rzeczypospolitej*, ogłoszonej w 1931 r. Spełniała ona postulat tak potrzebnych badań historyczno-demograficznych nad dziejami wsi polskiej, odpowiadając przy tym wysokim wymogom war-

sztatowym. Studium źródłoznawcze — *Znaczenie metryk kościelnych dla badań naukowych* (1920) zapowiadało wejście autora w szeroki krąg problematyki demograficznej i kulturalnej wsi polskiej w czasach nowożytnych. Wielkiej wagi jego badania nad prawem zwyczajowym i kulturą obyczajową znalazły wyraz w pracy *Wróżda i pojednanie w sądownictwie polskich wsi beskidowych XVI i XVII wieku* (1924). Udostępnione nauce i obszernie skomentowane *Włociańskie rozporządzenia ostatniej woli na Podhalu w XVII i XVIII w.* (1933) przysporzyły nam wiedzy o stosunkach społecznych i kulturze polskich górali. Praca *W sprawie skupu sołectw w Polsce w XV i XVI wieku* (1924) wzbogaciła ogromnie w swoim czasie znajomość ustroju wsi polskiej na prawie niemieckim i targających ją konfliktów. Wreszcie w takich pracach, jak: *Najstarsze kształty wsi polskiej* (1928), *Migracje wołoskie na ziemiach polskich* (1930), *Studia nad nazwami miejscowymi Karpat polskich* (1930), *Uwagi o grodach wczesnohistorycznych w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem grodziska w Piekarach* (1932) i *Najstarsze osadnictwo Podhala* (1935) autor postawił, rozwinął lub rozwiązał cały zespół problemów dawnego osadnictwa polskiego. Ostatnia z wymienionych tu prac stanowi do dziś bodaj najważniejsze studium nad ustrojem gruntowym wsi w Polsce średniowiecznej. Śmiała retrospekcja pokazała zmienność lub trwałość różnych elementów tego ustroju w długim ciągu czasowym.

Trzeci z wymienionych obszarów badawczych Kazimierza Dobrowolskiego otwierały studia kodykologiczne: *Z dziejów książki w Polsce średniowiecznej* (1924), *Rękopis biblioteki Macieja Korwina przechowany w Muzeum XX. Czarторыskich w Krakowie* (1927), *Przyczynki do dziejów średniowiecznej kultury polskiej z rękopisu szczyrzyckiego* (1927), *Modlitewnik królewicza Aleksandra* (1927), *Z dziejów książki polskiej na obczyźnie w wiekach średnich* (1929). Rękopiśmienna książka, widziana w szerokim kulturowym kontekście, odkrywała nam zarówno wpływy obce na życie umysłowe polskie, jak też jego ekspansję poza granice państwa. Te eksploracje ze sfery kultury elitarnej, jak też żywe zainteresowania kulturą ludową, widoczne już w studiach nad wsią podhalańską, prowadziły do ważnych ujęć syntetycznych, zwłaszcza: *Studia nad dawną kulturą ludową w Małopolsce* (1929), *Umysłowość i moralność społeczeństwa staropolskiego* (1932), *Studia nad kulturą naukową w Polsce do schyłku XVI stulecia* (1933). Osobne miejsce zajmuje wreszcie *Zagadnienie świadomości narodowej w Polsce piastowskiej* (1925).

W tym bogatym dorobku wspomnieć warto jeszcze dwa wybory tekstów źródłowych do użytku szkolnego, tak przydatne niegdyś w gimnazjalnej edukacji historycznej: *Europa we wczesnym średniowieczu* (1922) i *Rozkwit średniowiecznego porządku w Europie, w. XIII - XIV* (1925).

Z empirycznych więc podstaw historyka, jak gdyby z korzeni naszej narodowej przeszłości, wyrastał dużej miary socjolog i etnolog. W tych dyscyplinach zyskał sobie uznanie i autorytet. Mogłoby się wydawać, że zbierał nie tam, gdzie zasiał, ale to dlatego, że nie zawsze dostrzegano, jak daleko ziarno jego siewu padało.

Kazimierz Dobrowolski zmarł w Krakowie 26 marca 1987 i został pochowany na Cmentarzu Salwatorskim.

Jerzy Wyrozumski
(Kraków)